

А. І. Ляшкевич, Херсонська державна морська академія

ВПЛИВ ЧИТАЦЬКИХ НАВИЧОК НА РОЗВИТОК УСНОГО МОВЛЕННЯ П'ЯТИКЛАСНИКІВ

Ляшкевич А. І.

Вплив читацьких навичок на розвиток усного мовлення п'ятикласників

У статті з'ясовуються теоретичні засади і завдання читання як виду мовленнєвої діяльності; аналізуються наукові досягнення з проблеми розвитку читацької компетенції особистості в процесі вивчення літератури, що мають глибокі традиції і в історії методики; характеризується читацька культура як складова частина загальної культури особистості, яка є важливим чинником розвитку навичок читання; доводиться, що читання є рецептивним видом мовленнєвої діяльності, який включає в себе техніку читання і розуміння того, що читається; обґрунтовується значущість видів читання, а також пропонується система завдань і вправ щодо розвитку усного мовлення п'ятикласників під впливом читацьких навичок.

Ключові слова: навички читання, читацька компетенція, формування читацьких інтересів, читацька культура, усне мовлення.

Ляшкевич А. И.

Влияние читательских навыков на развитие устной речи пятиклассников

В статье раскрываются теоретические основы и задачи чтения как вида речевой деятельности; анализируются научные достижения проблемы развития отдельных возможностей читателей в процессе изучения литературы, которые имеют глубокие традиции и методы в истории; характеризуется культура как неотъемлемая часть общей культуры личности, которая является важным фактором в развитии навыков; доказывается, что чтение - это рецептивный вид речевой деятельности, который включает в себя технику чтения и понимания того, что читается; обосновывается важность чтения, а также предлагается система заданий и упражнений для развития устной речи пятиклассников под влиянием читательских навыков.

Ключевые слова: навыки чтения, читательская компетенция, формирование читательских интересов, читательская культура, устная речь.

Стратегічним загальнодержавним завданням розбудови української освіти на початку нового тисячоліття є створення умов для особистісного зростання і творчого самовираження кожного громадянина нашої держави. Про

це свідчать документи, у контексті яких працює кожний учитель: „Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті”, програма з української мови, державний стандарт загальноосвітньої середньої освіти, концепція мовної освіти.

Для реалізації поставлених завдань та виховання мовної особистості, яка би володіла всіма видами мовленнєвої діяльності необхідно працювати над одним із головних завдань вивчення української мови в школі – формування широкої читацької компетенції учнів, розвиток їхніх духовно-ціннісних орієнтацій та естетичних потреб, виховання особистості, здатної поцінувати явища класичної і сучасної культури.

Суттєво вплинули на розвиток читацької культури школярів дослідження відомих педагогів та психологів К. Ушинського, А. Макаренка, В. Сухомлинського, П. Каптерєва, П. Блонського, Л. Виготського, Д. Ельконіна, С. Рубінштейна, О. Леонтєва, О. Никифорової, Л. Жабицької, Р. Бамбергера, Л. Беленької та інших.

Проблема розвитку читацької компетенції особистості в процесі вивчення літератури має глибокі традиції і в історії методики. Так, у XIX – на початку XX століття прогресивні педагоги Ф. Буслаєв, В. Водовозов, В. Острогорський, В. Стоюнін, І. Огієнко та інші запропонували своє бачення шляхів розвитку читацької діяльності школярів. На найкращих традиціях розвитку наукової думки розглядали зазначену проблему відомі методисти В. Голубков, Г. Гуковський, М. Рибникова. Вони вважали вдумливе читання тексту твору, єдність емоційного сприйняття та глибокого критичного аналізу запорукою успішної літературної освіти.

У XX столітті проблема формування читацьких інтересів і потреб як засобів пізнання світу та самопізнання особистості залишається в центрі уваги методичної науки та практики. У працях Т. Бугайко, Ф. Бугайка, Л. Айзермана, Г. Беленького, Є. Пасічника, В. Маранцмана, С. Гуревича, Л. Мірошніченко, Є. Квятковського, Н. Волошиної, І. Збарського та інших пропонуються ефективні шляхи вирішення поставленої проблеми. Водночас узагальнений

аналіз результатів навчання школярів, теоретичні та емпіричні спостереження, соціологічні дослідження, численні матеріали фахової преси останніх років дають підстави констатувати загальне падіння читацької культури в суспільстві.

Проблема читання – одна з найважливіших у навчально-виховному процесі в школі. Читацькі вміння починають і фактично закінчують формуватися в учнів на уроках читання в початкових класах. Але їх необхідно розвивати в наступних класах, оскільки необхідно розвивати навички різних видів читання.

Читання є рецептивним видом мовленнєвої діяльності, що включає в себе техніку читання і розуміння того, що читається. Психофізіологічну основу читання складають операції зорового сприйняття друкованого тексту і розуміння закодованої в ньому інформації. Розуміння досягається завдяки сформульованим психофізіологічним механізмам читання, які включають операції зорового сприйняття друкованого чи рукописного тексту, розпізнавання та співвіднесення графічних знаків з тими еталонами, що зберігаються в пам'яті, знаходження орієнтирів для розуміння тексту, відповідної швидкості сприйняття та декодування сприйнятої інформації [4, с. 115]. Отже, читання як рецептивний мовленнєвий процес вимагає від учнів активної розумової діяльності з метою отримання з тексту необхідної інформації.

Важливим чинником розвитку навичок читання є читацька культура як складова частина загальної культури особистості, комплекс знань, умінь і почуттів читача, що передбачає свідомий вибір тематики читання, його системність з метою повноцінного і глибокого сприйняття та засвоєння літературного тексту. Оцінка впливу літератури на школярів проводиться з трьох аспектів: освітньо-змістового, практичного та ціннісно-орієнтаційного.

У науково-методичній літературі вчені виділяють кілька видів читання, оскільки тільки за умов розвитку всіх видів читання результативність навчання

цього виду мовленнєвої діяльності буде на належному рівні. Зупинимося на кожному з них.

Читання мовчки – один із важливих видів мовленнєвої діяльності, за допомогою якого ми дістаємо багато цінної інформації, сприймаємо думки, які виховують нас, дають насолоду своєю красою. Мовчазне читання як вид мовленнєвої діяльності може використовуватися з різною метою – для ознайомлення з певним матеріалом, вивчення його, переглядання, щоб вибрати з-поміж різної інформації потрібну.

Ознайомлювальне читання – це читання мовчки без вказівки на обов'язкове наступне використання здобутої інформації.

Вивчальне читання (детальне) має на меті досягнення максимально повного і точного розуміння та запам'ятовування інформації з тексту й критичного її осмислення; формування вміння самостійно долати труднощі мовного характеру.

Вибіркове (переглядове) читання здійснюється з метою пошуку необхідної для читача інформації [3, с. 16].

Деякі вчені виділяють ще й, так би мовити, „художнє читання”, коли звертається увага не лише на інформацію, а й на виховні ідеї, естетичну красу висловлювання. У процесі читання художнього тексту виокремлюють три етапи: розкриття основної сюжетної лінії; обговорення подій, дій та вчинків персонажів, їх оцінка; визначення ідеї твору, інтерпретація тексту [4, с. 116]. Здатність сприймати конкретні художні твори, оцінка цих творів на основі власних почуттів, особисті читацькі інтереси, естетичний смак загалом складають ціннісно-орієнтаційний аспект читацької культури п'ятикласників.

Важливе значення має і загальна начитаність (літературна ерудиція, знання текстів прочитаних творів), фактичні знання з літератури (знання з теорії та історії літератури, літературної критики, оволодіння логікою аналізу творів) складають освітньо-змістовий аспект читацької культури, який тільки розпочинається в середньому шкільному віці.

Вибір літератури, уміння опрацювати її, інтерпретувати, усно і письмово висловлювати свої роздуми стосовно того чи іншого літературного явища вказують на наявність читацької культури та її рівень в практичній діяльності, спрямованій на опанування самостійним читанням.

Для роботи з п'ятикласниками необхідно вибирати тексти для читання відповідно до віку, потреб та інтересу; розвивати увагу, зосередженість; вчити прогнозувати дії, вчинки героя; сприяти удосконаленню пам'яті; вчити використовувати позамовні засоби; розвивати вміння визначати художні засоби і їх роль в ідейно-художньому аналізі тексту; виховувати культуру мовчазного читання; сприяти вихованню інтересу до художньої літератури.

Зупинимось на впровадженні в практичній діяльності системи завдань і вправ, які допоможуть виробити у п'ятикласників читацькі навички, що вплинуть на розвиток усного мовлення. Пропоновані нижче завдання сприяють розвиткові різних видів читання, виробляють навички роботи з текстом, який створює оптимальні умови для розуміння цілісного мовленнєвого повідомлення та формування вмінь будувати висловлення за зразком [5, с. 16].

1. Прочитайте текст вголос. Визначте його тему. Виділіть у тексті головне і другорядне. Поділіть його на закінчені змістові відрізки і знайдіть у ключові речення. Доберіть заголовки до виділених смислових відрізків, поставте запитання до них.

Благословенним і чарівним вважається той край, де барвінок росте. А росте він у Карпатах, лісостепу, Західному Поліссі, переважно в дубових та дубово-грабових лісах.

Прекрасна, осяйна це рослина. Вічнозелений чагарничок на постійно ввійшов у побут, звичаї та обряди нашого народу. Коли розливалися весняні води, дівчата в Україні починали співати веснянки. Наставала радісна, бентежна пора оновлення в природі, воскресіння зелен-квіту, пробудження нових почуттів у людських серцях, надій і сподівань. І серед пісень цієї пори – чимало про барвінок.

Рослина ця не тільки декоративна, пісенна, а й цілюща. Згадки про її лікарські властивості сягають сивої давнини. Барвінок був відомий античним лікарям (За А.Кондратюком).

2. Прочитайте текст вголос. Визначте основну думку його. Поділіть на мікровисловлювання і виділіть у кожному з них речення, яке максимально передає зміст його. Визначте основні композиційні частини тексту. Складіть план і оформіть його питальними (розповідними, називними) реченнями.

Багато років віддав військовій службі наш земляк Микола Єгорович Гореліков. Зараз він – генерал-майор у відставці, мешкає в Москві й очолює тут земляцтво Херсонщини.

Микола Єгорович підтримує постійні зв'язки з нашими ветеранами, буває на урочистостях, буває на урочистостях, котрі проводяться в районі, зустрічається з колишніми воїнами-фронтовиками.

Підтримує зв'язки з народним хором ветеранів війни та праці. Не забуває привітати земляків зі святами, ювілеями. Надає матеріальну допомогу школам-інтернатам області.

За активну життєву позицію Миколі Єгоровичу Горелікову присвоєно звання „Почесний громадянин Великоолександрівського району”. Нехай нашим славним земляком пишаються нинішні та наступні покоління (*З газети*).

3. Прочитайте про себе заголовки. Поміркуйте і скажіть, який зміст можуть передавати тексти з такими назвами. Стисло висловіть власну думку.

Військо Сагайдачного. Очі цвітуть. Берег дитинства. Відкриття себе. Коли вмикають розум? Рух і думка. Цікавтеся людьми. Мова і мистецтво. У полі. Ніч над Дніпром.

Вправи на пошук одиниць смислової інформації тексту з метою встановлення його основного змісту. Це передтекстові вправи, або такі, що виконуються у процесі читання тексту і спрямовані на пошук фактів, певних лексичних одиниць або граматичних форм. Наприклад: *Прочитайте текст. Перекажіть його стисло. Знайдіть*

речення, в якому висловлюється головна думка тексту. Зачитайте речення, в якому говориться про причину певної дії (результат, місце дії, час) тощо.

Якось серед звичних звуків мені почулося щось незвичайне. То кричали дикі гуси, які поверталися в рідні місця. Клич цей кілька разів повторився й умовк...

Мені хотілося ще почути радісний клич диких гусей. І я почув його... У сусідньому дворі розгулювала пара звичайних домашніх гусей. Це й тоді, першого разу, вони сповістили про весну. Звичайні гуси... Сповістили, щоб потім гордовито крокувати до недалекого озера і лише восени на якусь мить згадати, що в них також є крила, коли їхні дикі родичі наповнять небо прощальним криком... (В. Земляк).

Вправи на скорочення тексту допомагають учням глибше проникнути в зміст тексту, повторити та автоматизувати мовний матеріал, оволодіти операціями скорочення речень, їх комбінування, і готують до переказу тексту та його інтерпретації. Наприклад: *Прочитайте перший абзац тексту, виділіть головне, випустивши другорядне. Обґрунтуйте свою думку.*

Одним із народних символів України є рушник. Не було, мабуть, жодної хати на нашій батьківщині, яку б не прикрашали рушники. Вони символізували мир, злагоду та здоров'я в сім'ї.

У пам'яті багатьох залишається народнопоетичний вислів: „Без верби і калини – нема України”. Відомо, калина – не тільки символ нашої держави, а ще й гарний лікувальний засіб. Її соком очищали обличчя, воно рум'янилось (З календаря).

Вправи на інтерпретацію прочитаного. Наприклад: *Ознайомтеся з текстом. Зачитайте речення, які допомагають зрозуміти, чому текст має таку назву. Виразіть одним-двома реченнями головну ідею тексту. Які почуття викликало у вас його прочитання? Що сподобалось у тексті (що не сподобалось)? Чому?*

ХУДОЖНЄ ВИШИВАННЯ

Вишивання – одне з найдавніших видів декоративно-прикладного мистецтва слов'ян. Українська вишивка сягає своїм корінням у сиву давнину. Літописні джерела доводять, що слов'яни Придністров'я пишно оздоблювали свій одяг вишиваними узорами. Традиція прикрашання одягу набула дальшого розвитку в Київській Русі.

Народні вишивки вражають нас досконалою композицією, різнобарвною гамою. У своїх роботах народні майстри показали одвічний потяг людини до краси.

Протягом багатьох віків у кожного народу певні методи виконання, колорит і характер орнаменту. Наше завдання – не розгубити це багатство, це живе мистецтво, а передати диво наступним поколінням *(За Л.Гуроко)*.

Такі вправи дають можливість сформувати у п'ятикласників необхідні навички роботи з текстом, виробити навички читання та прищепити культуру читання і, як кінцевий результат, досягти практичних цілей навчання дітей говоріння у різних життєвих ситуаціях.

Література

1. **Дегтярьова Г. А.** Використання елементів критичного мислення в ході застосування комп'ютерно-орієнтованих методичних систем навчання на уроках української мови та літератури // Дивослово. – 2010. – №4. – С. 2–4.
2. **Паращич В. В.** Читання мовчки в 5-11 класах. Збірник навчальних і контрольних вправ та завдань. — Харків: Торсінг, 2004. — 192 с.
3. **Скалкин В. Л.** Основы обучения устной иноязычной речи. - К.: Ленвіт, 2004.
4. **Стеценко О. О., Яремчук Н. Ю.** Оволодіння читанням як видом іншомовної діяльності: Збірник наукових праць „Менеджмент”. – 2009. - №12. – 224 с.
5. **Ярмолюк А.** Текст як засіб розвитку комунікативних умінь учнів 5-х класів // Укр. мова і літ. в шк. – 2005. – № 7. – С. 15–18.

Liashkevych A.

Impact of reading skills on the development of speech of fifth graders

In this article the theoretical basis and objectives of reading as a form of communication are clarified, the scientific achievements of the problems of reading competence of person in the process of literature studying with deep traditions in history of methodology are analyzed; literature-impact evaluation on pupils is conducted from three aspects: educational and contextual, practical and value-orientated; reading culture is characterized as part of the general culture of person, which is an important factor in the development of reading skills; it is proved that reading is a receptive form of communication, which includes reading techniques and understanding of what have been read, also in methodological literature, scientists identify the following types of reading: silent reading, scan reading, detailed reading, skim reading; the importance of types of reading is grounded, as well as the system of exercises for oral speech development of the fifth form pupils under the influence of reading skills is proposed, i.e.: exercises on finding semantic information items of text to determine its main content, exercises on reducing text; exercises on the interpretation of text. In the article's summary there is emphasized the performance of tasks and exercises that give opportunity to develop the necessary reading skills to fifth form pupils.

Key words: reading skills, competence in reading, readers interests' development, reading culture, oral speech.

Відомості про автора

Ляшкевич Антоніна Іванівна – канд. пед. наук, доцент кафедри гуманітарних дисциплін Херсонської державної морської академії. Основні наукові інтереси зосереджені навколо дослідження усного мовлення школярів.

Стаття надійшла до редакції 12.12.12

Прийнято до друку 26.04.13